

4. The National Security Strategy [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002> – Назва з екрану.
5. Там само.
6. Stout David. Bush Vows to Improve Ties with Europeans / D. Stout // International Herald Tribune. – 2004. – November, 13.
7. Див. дет.: Рудич Ф.М. Політологія / Ф.М. Рудич. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: Либідь, 2009. – 480 с.; Лафитский В. Конституционный строй США / Владимир Лафитский. – М.: Статут, 2011. – 2-е изд. – 351 с.; Кузнецов Д.В. Американское общественное мнение и использование военной силы. Период президентства Дж. Буша-младшего (2001-2009 годы) / Д.В. Кузнецов. – М.: Либроком, 2011. – 448 с.; Шаклеина Т.А. Россия и США в мировой политике / Т.А. Шаклеина. – М.: Аспект-Пресс, 2012. – 272 с.
8. Bush aides a-plenty in Romney Foreign Policy Team, AFP [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5hgn6qmv5Hljsry9PTHV7TaUqblwA?docId=CNG.c5732795aa721fe9d607f4c4f87d9a26.221> – Назва з екрану.
9. White House 2012: General Election [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pollingreport.com/wh12gen.htm>

Ладный Ю. А. Внешняя политика Президента США Дж. У. Буша (2001-2009 гг.) и её влияние на архитектуру международных отношений: институциональное измерение

В научной статье проанализированы наиболее резонансные внешнеполитические решения Дж.У.Буша во времена его президентства, определена степень их влияния на развитие мировой системы международных отношений в целом в период с 2001 по 2009 годы.

Ключевые слова: внешняя политика США, Президент США Джордж Уокер Буш, Доктрина Буша, терроризм, дипломатия, институционализация, архитектура международных отношений.

Ladnyi Yu. A. Foreign Policy of the US President (2001-2009) George W. Bush (2001-2009) and its influence on the Architectonic of International Relations: Institutional Dimension

The scientific article is devoted to analysis of the most resonant George W. Bush decisions in the sphere of US foreign policy at the time of his presidency, determination, in general, of its influence on the development of the world system of international relations between 2001 and 2009.

Keywords: US Foreign Policy, President George W. Bush, the Bush doctrine, Fight against Terrorism, diplomacy, institutionalization, architectonic of international relations.

УДК 332.14-4.01

І. О. Нечаюк

«ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ» В КОНТЕКСТІ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ВНУТРІШНЬОГО РЕФОРМУВАННЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ

Характерною ознакою історії Європейського Союзу (ЄС) кінця ХХ початку ХХІ сторіччя стало досить динамічне розширення Співтовариства за рахунок країн Східної та Центральної Європи. Це явище не було новим для ЄС, однак, у нових умовах постбіполярного світу стало кількісно та якісно безпрецедентним й вимагало здійснення внутрішнього реформування ЄС, запровадження нових органів та нормативної бази. Результат таких інновацій спричинив ріст та загострення євроскептицизму в країнах-кандидатах та членах ЄС.

Ключові слова: європейська інтеграція, євроскептицизм, інституції ЄС, Європейська Комісія, Європейський Парламент.

Розширення на Схід та процес конституціоналізації стали основними віхами для ЄС та держав-членів протягом останнього десятиріччя, важливими трансформаційними та історичними моментами. Переговорний процес, що розпочався з країнами-кандидатами в 1998 році мав закінчитися до кінця 2002. Фінансова перспектива на 2000-2006 роки передбачала надання допомоги таким країнам під час перехідного періоду та після приєднання до ЄС, починаючи з 2002 року. Залишалися не вирішеними питання яким саме чином нові держави ЄС будуть представлені в інституціях (кількість голосів в Раді, число комісарів, членів Європарламенту та представників в консультативних комітетах). Отже, такий крок передбачав проведення радикальних інституційних реформ для уникнення «паралічу та надання можливості функціонувати такому розширенню на всьому Європейському континенті» [1], встановлення нових органів, підготовки та запровадження цілої низки нормативних актів. Президент Франції Ж.Ширак неодноразово наголошував про необхідність реформи інституцій ЄС задля підготовки до розширення: «Я перш за все сказав би, що інституційна реформа є першочерговою умовою і ми не можемо уявити завершення розширення Європи без модифікації інституцій» [2].

Певною спробою підготовки до проведення інституційних реформ став Амстердамський договір (1997 р.), який, не зважаючи на свої недоліки, передбачав підписання Протоколу про розширення, якісні та кількісні інституційні зміни з моменту першого розширення, а Декларація, підписана Бельгією, Францією та Італією, що є додатком до Протоколу Договору, передбачала, що «посилення ролі інституцій є безумовною умовою для проведення початкових переговорів щодо приєднання» [3].

Така умова отримала підтримку Європарламенту та розуміння необхідності проведення Міжурядової конференції на початку 2000 року (за ініціативи Кельнської сесії Європейської Ради 3-4 червня 1999 року). Головною метою Міжурядової конференції стала розробка основи існування Співтовариства в контексті розширення на Схід, вирішення трьох основних питань, які залишилися відкритими після Амстердамської угоди: чисельний склад Європейської Комісії, робота Європарламенту, вирішальні голоси в Раді та запровадження подвійної мажоритарної системи для розширення можливості голосувати кваліфікованою більшістю. Дані завдання знайшли своє вираження в документі, що отримав назву «Порядок денний 2000» [4], що був представлений на розгляд Європарламенту 16 липня 1997 року. Європейська рада 10-11 грудня 1999 року в Гельсінкі затвердила даний документ з можливістю розгляду таких питань як розширення, реформування політики ЄС, вироблення фінансової основи майбутнього Союзу протягом наступних засідань Ради.

Проте питання майбутнього Європи не могло бути вирішене протягом обмеженого проміжку часу. Документ передбачав початок переговорного процесу стосовно приєднання нових держав та вимагав у цьому зв'язку здійснення реформування регіональної політики та вироблення спільної сільськогосподарської політики.

Безперечно, наслідком таких реформ мали стати запеклі дебати держав-членів ЄС через розбіжності їх інтересів. Зокрема, «Порядок денний 2000» передбачав зміну кількості голосів по кожній країні; урахування демографічного рівня відносно кожної держави, особливо в Німеччині, яка запропонувала цю реформу (на базі даного питання виникло чимало сутичок між Німеччиною та Францією); проголошення Хартії основних прав та свобод; скорочення кількості комісарів; запровадження рекомендацій новим кандидатам у вигляді економічних, політичних, комунітарних вимог й відповідності та можливості нових членів їх дотримуватись та виконувати [4]. Загалом, рекомендації Комісії, викладені в «Порядку денному 2000», передбачали запровадження стратегії «вступу хвилями», що ґрунтувалася на диференційованому підході до кандидатів з урахуванням об'єктивної оцінки їх готовності до вступу [5, с.474]. Крім того, Європейська Комісія сама мала покращити власну систему функціонування задля прозорості та ефективності її нових сфер діяльності.

Нагадаємо, що 14 грудня 1999 року ЄС зіткнувся з найбільшою інституційною кризою за всю історію свого існування де Європарламент відіграв ключову роль. В кінці 1998 початку 1999 в Європейському Парламенті розгорілися запеклі дискусії стосовно недовіри до Комісії ЄС між членами соціалістичної, до складу якої входили єврокомісари Е.Крессон (прем'єр-міністр Франції з травня 1991 по квітень 1992 року) й М.Марін, та народної партії, що намагалася дискредитувати одна одну напередодні виборів до Європарламенту в 1999. Члени Європейського Парламенту виразили свою недовіру до Єврокомісії, зокрема до Е.Крессон, яка продемонструвала фінансову некомпетентність у витрачанні бюджету. Як результат, П.Грін, британський лідер групи соціалістів, виступила з пропозицією вотуму недовіри (хоча згодом змінила позицію, запропонувавши затвердити резолюцію щодо скликання комітету експертів для проведення перевірки роботи Комісії [6]), що призвело до відставки Комісії під головуванням Ж.Сантера 15 березня 1999 року.

Згідно положень ст.201 Римського Договору[3] Комісія змушена була піти у відставку у повному складі після вираження вотуму недовіри Парламентом після звіту комітету щодо роботи Комісії. В документі були оприлюднені серйозні процесуальні порушення, факти шахрайства, непотизму та неналежного використання фінансів [7]. Такі порушення було виявлено з боку комісара з наукових досліджень, науки та техніки – Е.Крессон, яку було визнано винною Судом ЄС в липні 2006 року.

Криза Комісії Ж.Сантера є яскравим прикладом сутички єврофілів та євроскептиків партійних груп Європейського Парламенту, а саме Європейської народної партії та Європейської партії соціалістів. Постійні суперечки існували як в межах самого Європейського Парламенту, так і між Європарламентом та Єврокомісією. Значний масив наукової літератури відносно Європейського парламенту концентрується на вивченні ролі партійних груп та міжпартійної конкуренції, що є проявом еволюції Європейської партійної системи та ростом партійної конкуренції в Європейському парламенті [8, с.933–966], погіршення відносин в межах «великої коаліції» Європейського Парламенту між соціалістами та християн-демократами [9; 10, с.309-331; 11].

Науковий доробок відносно даного аспекту можна поділити на дві категорії: дослідження структури політичного простору ЄС (проблематика питання суверенітету та Європейської інтеграції; ідеологія правих-лівих)[12; 13, с.69–106; 14, с.433–459] та вибори й голосування до Європейського Парламенту. У даному зв'язку, показником довіри до Європейського Парламенту є явка громадян країн-членів ЄС на вибори. Так, протягом 1979-2009 рр. явка на вибори в державах-членах ЄС знижується (приблизно на 10%) з кожними виборами не зважаючи на збільшення кількості держав-учасниць – від 9 в 1979 році до 27 в 2009 році, що свідчить про низький рівень довіри до органів ЄС, їх ефективність та наявність суспільного євроскептицизму й тенденцію його росту [15].

За даними соціопитувань Європейської Комісії («Євробарометр 54», весна 2001)[16] довіра до Комісії зросла (46%) порівнюючи з весною 1999 року, після відставки Комісії Сантера (лише 40% громадян ЄС заявили, що довіряють цьому органу). Проте найвищий рівень довіри зберігає Європейський Парламент (53%). Однак 43% громадян не задоволені рівнем демократії, та лише 29% цікавляться ЄС. Щодо участі у виборах до Європейського Парламенту, лише 27% громадян ЄС були задіяні у виборчому процесі до Європарламенту 1999-2004 років скликання [16]. Наприклад, зацікавленість населення Данії питаннями ЄС є досить відмінною порівнюючи показники явки на вибори та референдуми стосовно питань ЄС, та є

найнижчою порівнюючи з іншими країнами-членами ЄС. Так, явка на вибори до Європейського Парламенту була найнижчою по відношенню до будь яких інших форм виборів в Данії, що можливо через недієспроможність Європейського Парламенту [17, с.3]. Проте, є досить високою, інколи навіть перевищує на 80-85% порівнюючи з показниками явки на національні вибори. Населення Данії цікавиться питаннями ЄС, проте, як і більшість громадян країн Європи, лише помірно зацікавиться Європейським Парламентом. Кількість референдумів стосовно європейських питань не впливає на зростання розуміння Європейського Парламенту. За результатами досліджень науковцями на основі статистичних даних за період 1971-2000 роки, Данія мала найнижчі показники явки на вибори до Європарламенту порівнюючи з іншими країнами ЄС [17, с.4-5; 18].

Динаміку урядової опозиції в межах ЄС на прикладі Комісії Сантера досліджує Н.Ріндж [20] на основі порівняння політичних процесів та їх результатів в межах емпіричного аналізу: якісного дослідження процесу під час політичної кризи пов'язаної з Комісією Ж.Сантера та кількісного аналізу результатів голосування в Європейському Парламенті. Автор робить висновок, що досить складно визначити які саме партії є опозиційними чи проурядовими.

Коаліції в Європарламенті змінюються систематично в залежності від питання, що вимагає більшості голосів та законодавчої процедури [19, с.961]. Окрім неоднозначного інституційного контексту у визначенні проурядових та опозиційних груп, ЄС також має складніший політичний простір у порівнянні з європейськими демократіями де існує простий розподіл на лівих та правих [20, с.674]. Проевропейські члени Європарламенту традиційно підтримують уряд ЄС, в той час як парламентарі-евроскептики протистоять йому [20, с.675]. Криза Комісії Сантера була результатом надзвичайно політизованої атмосфери в середині та поза межами Європейського Парламенту, що виникла через надзвичайне, безпрецедентне загострення партійної конкуренції.

Конкуренція такого нового типу базувалася на динаміці відносин на лінії уряд-опозиція, що спостерігалася в ЄС та на між інституційному рівні: група соціалістів виконувала роль «проурядової партії», в той час як Європейська народна партія виражала свою підтримку Комісії, але де факто виступала в якості опозиційної партії [20, с.694].

Таким чином, партійна конкуренція стала джерелом поширення інституційного євроскептицизму (чи ідеологічного євроскептицизму за класифікацією К.Соренсен [21, с.3]), у даному випадку у площині Парламент-Комісія.

З методологічної точки зору, у визначенні інституційно-партійного євроскептицизму, відставка Комісії Сантера є єдиною можливістю встановити, які саме фактори впливали на парламентарів при визначенні себе в якості опозиційної чи проурядової сили по відношенню до виконавчої гілки влади. У цьому зв'язку існує декілька гіпотез: якщо урядова опозиція базується на розподілі суверенітет-інтеграція, то проєвропейські парламентарі підтримували позицію ЄС стосовно вотуму недовіри, в той час як євроскептики були проти; при розподілі на лівих та правих, ті чи інші підтримують чи виступають в ролі опозиції ЄС; ті партії, що представлені в Європейському парламенті, мають підтримувати; партії, що мають місце в Раді, підтримують ЄС; партії представлені в обох інституціях виражають особливу підтримку [20, с.686].

Інституційні перетворення були спричинені інтенсивними інтеграційними процесами в ЄС, що були пов'язані з розширенням на Схід. Про «абсолютну необхідність» інституційних змін у зв'язку з розширенням наголошував Р.Проді у своєму зверненні на відкритті МУК в Брюсселі 14 лютого 2000 року [22]. Забезпеченням таких інновацій стала Ніццька угода, що була результатом роботи саміту ЄС 7-9 грудня 2000 року (підписана 26 лютого 2001 року). Вона мала два основні завдання: створити військову систему ЄС та «завершити розпочатий Амстердамським договором процес підготовки інститутів Європейського Союзу до функціонування в розширеному Союзі» [3], підготувати ЄС до співпраці з десятьма новими державами-учасницями.

Відтак Угода обмежувала число парламентарів до 732 та встановлювала фіксоване число комісарів - 27, що означало скорочення представництва в ЄС великих держав-учасниць. Дана Угода передбачала значні інституційні трансформації ЄС, зміцнення політичної централізації та федералізації в Європі [22, с.98]. Загалом даний документ мав на меті вирішити чотири основні інституційні питання: зміну системи прийняття рішень від одностайності до кваліфікованої більшості голосів і, таким чином, збільшити роль Європарламенту у спільній процедурі прийняття рішень з Радою, поглибити співпрацю з певними державами ЄС, запровадити пропорційне голосування в Раді, змінити число комісарів та склад Комісії. Таким чином запропоноване розширення слугувало виправданням посиленої ролі наддержавних інституцій ЄС.

Визначальним для ЄС було приєднання до Ніццького договору Хартії основних прав ЄС. Даний документ встановлював такі основні права та свободи як право на шлюб, свободу думки та право на життя, політичні права, такі як право на страйк та рівність жінок та чоловіків в усіх сферах діяльності. Однак, даний документ мав недоліки. Так країни в яких пенсійний вік для жінок та чоловіків був різним, тепер відповідно до положень Хартії про рівність чоловіків та жінок мав бути однаковим; злочинці застосовували положення документу аби не бути депортованими до країни їхнього походження, навіть якщо ця країна є членом ЄС.

Разом з тим, варто зазначити, що окремі аспекти Ніццького договору викликали спротив країн-учасниць ЄС.

Угода передбачала запровадження тридцяти чотирьох нових питань для схвалення більшістю голосів окрім 108 передбачених Амстердамською угодою (до Ніццької угоди 80% законодавства ЄС приймалося більшістю, що позбавляло парламенти держав ЄС законодавчих повноважень).

Більші за населенням держави ЄС отримали більше повноважень. За договором великі чотири держави – Німеччина, Франція, Італія та Об'єднане Королівство отримали 30 голосів кожна й відповідно отримали перевагу голосів над іншими державами. Відповідно зросла й кількість представників від цих держав в Європарламенті.

Договір скоріше був направлений на поглиблення, аніж розширення оскільки в його основі прискорення інтеграційних процесів та посилення вже існуючих інституцій.

Договір чітко не визначав дату приєднання країн Східної та Центральної Європи.

На саміті в Ніцці була досягнута домовленість про необхідність ратифікації Угоди всіма державами-учасницями ЄС на законодавчому рівні чи через референдум, де б громадяни могли висловити свою позицію. Ратифікація Договору відбулася в усіх державах-членах ЄС, а саме їх парламентами. Виключенням стала Ірландія, Конституція якої передбачала проведення референдуму. Так, запровадження Ніццького договору було призупинено до 1 лютого 2003 р. (дата набуття чинності) через негативний результат референдуму в Ірландії, що відбувся 11 червня 2001 року. Проблема була вирішена 19 жовтня 2002 року після проведення другого референдуму з позитивним результатом. Основними аргументами скептичного ставлення до Угоди стали обмеження національного суверенітету, брак інформації, втрата права пропозиції кандидатури Комісара та зменшення числа представників та голосів в Парламенті, втрата права вето, участь в Силах швидкого реагування [23, с.7].

Під час референдуму 2001 року 46,1% проголосували «за» та 53,9% «проти» з явкою 53,9%. Показники 2002 року різко змінилися: 62,9% «за» та 37,1% «проти» при явці 48,5% [24]. Слід зазначити, що явка зросла на 14%, що безперечно було досягненням уряду Ірландії, який розпочав масштабну кампанію «Так Ніццькій Угоді» на чолі з двома проурядовими партіями Фіанна Файл та Прогресивними демократами [25]. Його метою було переконати своїх громадян, що «ратифікація Угоди є основним моментом на шляху до розширення та не стане загрозою позиції нейтралітету Ірландії відносно збройних програм ЄС (що передбачає Угода)» [26, с.256]. Розширення висвітлювалося в якості морального обов'язку, щоб виявити солідарність народам Центральної та Східної Європи, що постраждали від Радянської влади та десять років поспіль прагнули набутти демократії [27, с.4].

Окрім про-Європейських партій, об'єдналися і анти-Європейські партії зі слоганами: «Ні - НАТО, Ні - Ніццькому договору», «Ви все ще втрачаєте владу, гроші, незалежність». До євроскептичних партій та партійних груп входили: Партія зелених, Шин Фейн, Партія соціалістів [25]. Не зважаючи на всі зусилля противників Ніццької Угоди, шанси на перемогу були досить низькими. Рівень фінансування кампаній значно відрізнявся за своїми обсягами. Так на підтримку Угоди уряд Ірландії витратив 1,68 млн. євро [25], в той час як опозиція отримала лише 170.500 євро [25]. Більшість фінансування опозиція отримала від своїх прибічників – євроскептичних партій Британії, зокрема консерваторів [23, с.5].

Невдала ратифікація Ніццького договору в Ірландії 2001 року стала «критичним поворотом» [28, с.172] та першим проявом євроскептицизму в цій країні, яка починаючи з 1973 року була повністю задоволена своєю участю в ЄС.

Наявність скептицизму розкрила наступні прогалини в діяльності ЄС відносно Ірландії: так званий спір «Берлін проти Бостона» (Міністр торгівлі, підприємництва та праці, лідер Прогресивних демократів М.Харней різко критикувала федеральну Європу та наголошувала на політичних та географічних зв'язках Ірландії зі США, а не Європою) та «бюджетну суперечку» в 2001 році між Міністром фінансів Ірландії та Європейською Комісією (ВВП Ірландії значно перевищив загальні показники ЄС, що стало причиною призупинення фінансування структурних та регіональних проектів за рахунок ЄС, як це планувалося раніше), вибори в 2002 році, на яких перемогли євроскептичні партії такі, як Фіанна Файл, Прогресивні демократи, партія Зелених, Шин Фейн [29].

У своїй промові М.Харней наголосила: «фактом є те, що Європа не Америка і ніколи нею не буде. Люди Європи не об'єднані спільною мовою, спільною історією, спільними традиціями, як американці. Протягом наступних п'яти років, наприклад, процес розширення вірогідно додасть ще п'ять робочих мов Європейському Союзу... Я вірю в Європу незалежних держав, а не в Сполучені Штати Європи» [30, с.2].

Аналізуючи вищезазначені події в Ірландії початку 2000-х років слід зауважити, що це був період становлення нових відносин країни з ЄС, що поставили на порядок денний питання участі Ірландії в ЄС та його проектах. Проте, як наголошує К.Джілланд, фахівець з питань участі Ірландії в ЄС, негативні результати референдуму 2001 року не можна розглядати як масове поширення євроскептицизму серед населення Ірландії [27]. Політичні партії Фіанна Файл та Прогресивні демократи, які позиціонували себе як євроскептичні, повернулися до проєвропейських закликів [28, с.189-190]. Дане розширення було найбільш агресивним, амбіційним проектом за весь час існування ЄС [26, с.255-262].

Новим кроком ЄС до створення наддержави стала Конституція ЄС. Вона мала замінити та уніфікувати існуючі договори ЄС, надати правову основу Хартії прав людини, розширити систему прийняття рішень кваліфікованою більшістю голосів. Її проект передбачав, що ЄС буде «більш демократичним, прозорим та ефективним» (Лаекенська Декларація 15 грудня 2001 р.) [3] та чітко визначав повноваження ЄС та держав-учасниць. «Базуючись на Філадельфійській Конвенції 1787, що привела до Конституції США, ця Європейська Конвенція була абсолютно іншою. В 1787 члени Конвенції були в основному обрані

демократичним шляхом. Проте члени нашої Конституційної Конвенції були в основному обрані євро-елітою, з євро-еліти та для євро-еліти» [31, с.98].

Нова Конституція визначала всі державні символи, включаючи президента, міністра закордонних справ, поліцію, збройні сили; надавала виключне право вироблення стратегії щодо єдиного ринку, а саме торговельних угод, встановлення тарифів, сільського господарства, риболовства, політики конкуренції і це не вичерпний перелік оскільки вона підпорядковувала собі всі сфери життя. «Конституція ЄС це свідоцтво про народження Сполучених Штатів Європи» [32].

Вже через чотири роки після прийняття Ніццької угоди, 29 жовтня 2004 року 25 держав-учасниць ЄС підписали цей основоположний документ. Обов'язковою умовою впровадження будь якої угоди ЄС є її ратифікація всіма державами-учасницями. Отже ратифікаційний процес набуває різних форм в кожній конкретній державі залежно від культурних особливостей, політичного та конституційного устрою. Таким чином в певних державах достатньо голосування в Парламенті, в інших мають бути проведені референдуми. Більшість прихильників та критиків Конституції наголошували на необхідності проведення референдумів у всіх державах ЄС [33; 34]. Так, парламенти майже всіх держав-учасниць (Угорщини, Словенії, Литви, Італії, Бельгії, Естонії, Німеччини, Фінляндії, Словаччини) ратифікували Конституцію нехтуючи думкою громадян. Не були проведені референдуми і в таких країнах, як Мальта, Греція, Кіпр, Латвія та Австрія.

Перший референдум було проведено в Іспанії 20 лютого 2005 року і, як очікувалось, результат був схвальним - 76%, хоча явка була досить низькою – 43%, при цьому утрималося 57,7% [35]. Такі оптимістичні прогнози пов'язані з тим, що за всю історію існування демократії в Іспанії, населення країни вперше могло скористатися своїм правом вираження думки стосовно інтеграційних процесів, та політики ЄС зокрема. До цього моменту, референдуми в Іспанії проводилися тричі (в 1976 відносно політичних реформ, 1978 – запровадження Конституції Іспанії, 1986 – членства в НАТО). Основними причинами низької явки за результатами опитувань (2014 опитаних віком від 18 років) та досліджень (ЕОС Геллап Юроп та ТНС-Демоскопія) [36; 37] стали наступні: недостатня інформація, низький рівень мотивації, не знання самого документу [38, с.9-15]. Слід зазначити, що 88% населення взагалі не знали змісту Конституції [38]. Крім того, іспанці завжди позитивно сприймали всі пропозиції ЄС. Міністр юстиції Іспанії заявив: «Вам не слід читати Європейську конституцію, щоб зрозуміти, що вона гарна» [39]. Проте, високий показник тих, що утрималися, може свідчити про наявність заперечних голосів, чи відхилення Конституції, а отже ознакою наявності скептицизму чи опозиції.

Під час референдумів 29 травня у Франції та 1 червня у Нідерландах 2005 року було виявлено, що населення проголосувало проти Конституції (54.68% до 45.32% у Франції [40] та 61.54% до 38.46% у Нідерландах [41]), а отже сформувалася опозиція відносно політичного процесу ЄС та його інтеграції. Рішення французів було пов'язане, як вони зазначили під час опитування, з рівнем безробіття, незадовільною економікою, втратою суверенітету, незгодою з рішеннями ЄС щодо інтеграції, відсутністю в Конституції елементів соціального захисту, визнанням Туреччини кандидатом до вступу в ЄС. Однак активність виборців була досить високою. «Ні» Конституції ЄС у Франції та Нідерландах були ще одним доказом існування євроскептицизму, який закріплюється серед громадян ЄС.

Проте, існує припущення, що можливою причиною негативного ставлення населення Франції до Конституції є високий рівень соціального євроскептицизму, оскільки вона не є «достатньо соціальною», чи тому що її вважають «занадто ліберальною» [42, с.19].

Серед європейської еліти виникло занепокоєння щодо майбутнього Конституції і було прийнято рішення відкласти проведення референдумів в таких скептично налаштованих країнах, як Данія, Ірландія, Польща та Велика Британія і, таким чином, запобігти негативним наслідкам.

Велика Британія протягом всього періоду мала двояку позицію. З одного боку вона вбачала в прийнятті Конституції «нову стабільність в межах Європи – не заключний етап, що стане перепорою майбутньому розвитку, в структурі, що буде існувати не одне покоління» (з виступу Тоні Блера 2002 року) [43, с.183]. Рішення не проводити референдум ґрунтувалося на тому, що Конституція ЄС не містить основоположних змін до Конституції Великої Британії та системи парламентської демократії.

Слід зазначити, що Ж.Ширак не був зацікавлений у проведенні референдуму у Франції і запропонував укласти угоду між трьома державами: Францією, Німеччиною та Британією про те, що жодна з цих держав не проведе референдум. Однак навесні 2004 року, за декілька тижнів до виборів в Європейський Парламент, Т.Блер змінив свою думку та погодився на референдум після переконань міністра іноземних справ Дж.Строу. Уряд був занепокоєний можливістю втрати місць під час виборів. Велика Британія була врятована, в травні 2005 Франція та Нідерланди проголосували «проти», а отже «це був сигнал закінчення першого раунду, а не кінця матчу» [43, с.183].

Невдалі референдуми завели ратифікаційний процес в глухий кут. Однак завдяки зусиллям лідерів ЄС (зокрема, канцлера Німеччини А.Меркель та Президента Франції Н.Саркозі) Конституція згодом трансформувалася в Лісабонський договір [3], який було підписано 13 грудня 2007 року та вступив в силу 1 грудня 2009 року. Це вдосконалена версія Конституції ЄС, яка встановлює фундаментальні принципи та механізм функціонування інститутів Євросоюзу, запроваджує посаду Президента Ради ЄС та Верховного представника з зовнішніх зв'язків, скорочує число єврокомісарів та парламентарів, змінює систему прийняття рішень (для того, щоб рішення було схвалене, його мають підтримати 55% держав-учасниць, що представляють 65% населення ЄС). Тепер Хартія основних прав і свобод не є частиною документу, однак її

мають дотримуватися всі держави-учасниці крім держав, що отримали виключне положення, а саме Велика Британія та Польща.

Ключовим моментом у запровадженні Угоди став референдум в Ірландії де 53.4% [44; 45] населення проголосувало проти, а отже заблокувало прийняття нової Європейської Конституції. Ірландія була єдиною державою де питання прийняття Лісабонської угоди було винесено на загальний референдум. Причинами негативних голосів були наступні: недостатнє розуміння угоди (22%), втрата національної ідентичності (12%), загроза нейтралітету Ірландії, недовіра політикам, втрата постійного комісара, загроза податковій системі (6%) [46]. Заперечення Лісабонської угоди населенням Ірландії підняло питання росту євроскептицизму в країні. Євроскептицизм у даному зв'язку можна розглядати як повне заперечення ЄС та процесів євроінтеграції (жорсткого або принципового євроскептицизму), чи як опозицію відносно певних галузей політики (м'який чи помірний євроскептицизм) [47; 42, с.6].

Президенти Чехії та Польщі зазначили, що держави підпишуть договір лише після Ірландії. В.Клаус, президент Чехії, відомий своїм скептичним ставленням до ЄС побоювався, що Лісабонська угода послабить суверенітет держави та розширить європейський центр[48]. Він скептично заявив, що «Лісабонська угода померла в той момент, коли була відхилена на референдумі в Ірландії»[49].

Конституційний суд Німеччини призупинив ратифікацію угоди з метою внесення поправок в законодавство держави після заяви партії лівих про те, що зазначений документ суперечить Конституції Німеччини [50].

Більшість британців вважають, що Лісабонська угода така ж як і Конституція ЄС і являється найбільшою загрозою національному суверенітету з часів Великої Вітчизняної війни, перепоною майбутнім англо-американським відносинам та значно послабить трансатлантичний альянс[51]. Г.Браун допустився помилки не провівши референдум у Британії не зважаючи на те, що 311 до 248 членів палати громад проголосували за проведення референдуму[52]. Цей факт призвів до запеклої опозиції. Під час неофіційних міні-референдумів 89% (150.000 виборців) проголосували «проти» та 8% «за», демонструючи високий рівень опозиції Лісабонській угоді [53].

Європейська спільнота занепокоєна і тим фактом, що Лісабонська угода відкриває двері Туреччині та Балканським країнам. Однак за заявами аналітиків, процес розширення буде ускладнений, оскільки він вимагає виконання більшого переліку вимог до держав-кандидатів і будуть проведені референдуми в державах-учасниках. Має бути виражена політична воля громадян ЄС, а не «технократів»[49].

Повторний референдум в Ірландії було проведено в жовтні 2009 року з позитивним результатом. Під час саміту Євросоюзу в Брюсселі в червні 2009 р. Ірландія отримала гарантії щодо пільгових податкових режимів, відмови від військового нейтралітету та представництва в Комісії ЄС. Після таких поступок з боку Євросоюзу голова уряду Ірландії заявив, що «тепер існує тверде підґрунтя для того, щоб звернутися до ірландського народу і знову попросити його ратифікувати договір, для того, щоб Європа могла просуватися вперед»[54]. Однак слід зазначити, що за даними соціопитувань, 80% населення Ірландії вважають, що краще залишатися в ЄС ніж за його межами. Зросло число прихильників ратифікації до 51%, тобто на 8% більше ніж три місяці тому[44].

Процес відновлення зв'язків з країнами Європи спричинив економічні проблеми, виникнення питань стосовно майбутнього Союзу та його функціонування. Окрім інституційних реформ та запровадження нових документів, пов'язаних з цим періодом, в межах ЄС відбувалися значні економічні зрушення. Новим випробувальним етапом в історії ЄС стало запровадження 1 січня 1999 року «євро» – єдиної грошової одиниці, що є важливим компонентом створення наддержави. Нову грошову одиницю було введено одинадцятьма державами ЄС.

Основною метою Європейського Союзу відповідно до ст. 2 Договору про ЄС [3] є сприяння економічному та соціальному прогресу шляхом створення економічного та валютного союзу, кінцевою метою якого є запровадження єдиної валюти відповідно до положень Угоди. Поставлена мета може бути досягнута шляхом створення загального ринку та економічного і валютного союзу. Так запроваджена Маастрихтською угодою європейська валюта ЕКЮ проіснувала до 31 грудня 1998 року та була трансформована в євро, що замінив грошові одиниці держав-учасниць. Слід зазначити, що євро повністю заміщає національну валюту і стає єдиним засобом здійснення грошових трансакцій. Право на запровадження євро отримують лише ті держави, які відповідають критеріям, що встановлює Договір про ЄС.

«Євро»-референдуми стали показниками наявності, чи загострення євроскептицизму в державах ЄС. 1 січня 2002 року, коли євро з'явився в готівковому обігу, три держави (Данія, Британія, Швеція) відмовилися від уніфікації своєї грошової одиниці для збереження державного суверенітету. Так Данія і Велика Британія отримали виключне право неучасті в такому альянсі згідно Маастрихтської угоди [55]. Швеція відхилила запровадження євро після проведення референдуму в 2003 році.

В Данії «євро»-референдум відбувся 28 вересня 2000 року (було проведено декілька референдумів протягом 2000 року: 28 вересня щодо євро та третьої фази економічного та валютного союзу з результатом 53% «проти» з якою 88% [56]). Основними аргументами «за» були наступні: економічні переваги та більшіє можливостей бути залученими до вироблення політики ЄС. Однак аргументів «проти» було значно більше: загроза моделі благоустрою Данії, втрата державного суверенітету, національної ідентичності, культурних традицій, знецінення євро по відношенню до долара США[57]. Серед скептично налаштованих партій були

наступні: Прогресивна партія, Соціалістична народна партія, Християнська народна партія, Партія Єдності, Народна партія Данії.

У спробі пояснити таку позицію населення Данії по відношенню до запровадження єдиної валюти, Р.Буч та К.Хансен [58], представники політичної наукової асоціації Скандинавських країн, акцентують увагу на соціально-демографічних характеристиках, рівні обізнаності щодо проекту, моделі причин такого відношення. Рівень обізнаності безпосередньо впливає на результат референдумів – чим більше проінформоване населення, більш вірогідним буде позитивний результат голосування; найвагомішими питаннями для населення залишаються економіка та незалежність.

Уряд Швеції дотримувався політики очікування відносно думки населення та ставив на порядок денний проведення референдуму. Не було досягнуто порозуміння між партіями через питання збереження суверенітету. Ліберали вважали, що повноваження національних органів, а отже і процес прийняття рішень на національному рівні будуть послаблені через вплив інститутів ЄС, соціал-демократи наголошували, що заради миру та безпеки кожна держава має поступитися своїм суверенітетом та підтримували євровалюту [59], Партія зелених заперечувала принцип наднаціональності взагалі і підтримувала лише співпрацю відносно питань захисту навколишнього середовища [60, с.13]. Було сформовано коаліцію лівих «євро» скептиків з представників партії Зелених, Комуністів та дисидентів Соціал-демократичної партії та прийнято рішення щодо проведення референдуму 14 вересня 2003 року. Як з'ясувалося, більша частина населення (56.2%) проголосувала «проти» євро в державі. За результатами соціопитувань Європейської комісії [61] в 2008 році позиція шведів відносно єдиної валюти дещо змінилася: 48% «за» та 47% «проти».

Перейдемо до позиції Британії відносно «євро». Ставлення держави до єдиної європейської валюти і донині залишається незмінним. Регулярні соціальні дослідження та опитування підтверджують негативне ставлення британців до даного проекту протягом 2003-2010 рр. [62]. Британські євроскептики (Р.Шеперд, Д.Карсвел, Б.Джонсон – представники Тори, Дж.Строу – экс-міністр іноземних справ від партії Лейбористів [63]) вважають, що єдина валюта є лише засобом для досягнення основної мети – уніфікації Європейської наддержави, яку вони заперечують.

Загалом, основним диференційним елементом позиції окремої держави відносно євро, як політичного проекту, є сама держава та соціально-демографічні характеристики. Як свідчать результати дослідження Європейської комісії «ОПТЕМ» 2001 року [64], в країнах південної Європи рівень підтримки проекту зазвичай був високим, як і відносно питання євроінтеграції. «Євро» вважали основною складовою інтеграції Співтовариства. Серед країн даного регіону, Італія залишалася прибічником Європи, однак досить поширеними були настрої «меланхолії» [64, с.8]. В Іспанії представники середнього класу висловлювали своє незадоволення скоріше через статус «країни ЄС», а не через євровалюту. Рівень підтримки Європейських проектів та євро, зокрема, залишався високим у Фінляндії, Бельгії та Люксембурзі.

Зростаюче занепокоєння з приводу можливих економічних втрат та посилення загрози нівелювання національної культури в рамках об'єднання необхідно розглядати в якості основних причин поширення скептичних настроїв серед населення європейських країн-членів ЄС щодо подальшого поглиблення євроінтеграції [65, с.551-566]. Якщо громадяни виражають скептицизм та незадоволення роботою національних інституцій, таке ж ставлення формується і по відношенню до ЄС, де інституції вважаються «віддаленими та складними для розуміння» [66, с.4-5]. Проте слід брати до уваги і факт існування групи таких громадян, що мають позитивне ставлення до інституцій ЄС, в основному через те, що національні політичні установи є корумпованими та неефективними [67]. Таким чином недовіра до інститутів ЄС та пов'язані з нею побоювання втрати суверенітету та національної ідентичності є причинами формування певної форми євроскептицизму – «єгоцентричного утилітаризму» [66, с.7].

З метою аналізу основних показників у визначенні форми євроскептицизму, в даному випадку утилітарного, джерелом даних є «Євробарометри», оскільки вони містять перелік необхідних питань для дослідження даної проблематики (Євробарометри 55-58, 61 (2001-2004 рр.). На нашу думку дані представлені у вищезазначених документах мають прогалини оскільки опитування проводилося в п'ятнадцяти державах-членах ЄС, в той час як думка населення країн-кандидатів не бралася до уваги. Так, за результатами аналізу показників, рівень довіри громадян ЄС до інституцій та органів ЄС є нижче 50%. Серед країн з найнижчим рівнем довіри є стабільно Об'єднане Королівство (36%), Данія (39%), Швеція та Австрія (41%) (Євробарометр 55, весна 2001 р.) [68]. Навесні 2004 року рівень довіри до інституцій ЄС значно знизився в Австрії (31%), Фінляндії (40%), Франції (42%), Бельгії (49%), з найнижчим рівнем у Об'єднаному Королівстві (19%) (Євробарометр 61, весна 2004 р.) [69]. Крім того, ті що утрималися, мають вищий рівень недовіри, ніж ті, що брали участь у голосуванні. Лише 39% тих, що утрималися, довіряють інституціям ЄС [70, с.47]. Брак довіри став ключовим аспектом негативних результатів референдуму в Нідерландах, де ЄС вважають загрозою національній ідентичності, що подвоєна недовірою до національних та Європейських інституцій. Такий аргумент став вирішальним у запереченні Конституції ЄС [71]. В Ірландії, розуміння національної ідентичності та сприйняття інституцій ЄС були визначальними компонентами у формуванні позиції населення до Європейської Конституції. Ті, що вважають себе абсолютними ірландцями та група населення, що недовіряє інституціям ЄС, виступили проти запровадження Європейської Конституції [72, с.73-74].

Слід зауважити, що протягом останніх п'ятдесяти років спостерігається значна зміна у сприйнятті політичних інституцій громадянами – зміна у поведінці еліти, що виражається у формі протесту, ріст

скептицизму до національних урядових інституцій, а також зростаюча розрізненість між основною інституцією, що зазвичай об'єднувала громадян та уряд – політичною партією [73].

Крім того, скептицизм відносно інституцій ЄС більшість науковців [65; 42] пов'язують з втратою національного суверенітету. Виключна національна ідентичність, разом з недовірою до національних інститутів, без сумніву призводить до недовіри до інститутів ЄС [66]. Прикладом є референдум в Данії, де населення через страх загрози національній ідентичності виражали недовіру до національних органів та інституцій ЄС більше ніж інші [71]. Така форма недовіри в свою чергу має значний вплив на формування суспільної думки відносно інтеграційних процесів. Відповідно брак довіри до інституцій ЄС знижує підтримку членства в ЄС [66, с.249; 72, с.72].

Таким чином є очевидним чіткий зв'язок між кількістю інститутів ЄС, яким громадяни довіряють і, як наслідок, виражають певну підтримку членству в ЄС. Відповідно, чим нижчий рівень довіри до інститутів, тим менша підтримка розширення ЄС. Така тенденція безперечно має вплив на участь у виборах та рівень зацікавленості політикою ЄС.

Зростаючий рівень скептицизму пов'язаний з завершенням періоду «ліберального консенсусу» [74, с.38], що ґрунтується на довірі до інституцій ЄС та правильності політики ЄС. Наявність інституційної недовіри та інтеграційної опозиції, що виникають через загрозу втрати національного суверенітету, культурної ідентичності та економічної стабільності є факторами взаємозалежними.

Отже скептицизм відносно інституцій ЄС, що пов'язаний із скептичним ставленням та недовірою до національних інституцій, є головним аспектом у визначенні суспільного євроскептицизму.

Беручи до уваги вищезазначені факти, підтримка інтеграційних процесів залежить від оцінки громадянами розвитку внутрішнього ринку та розуміння спроможності інституцій ЄС представляти їх інтереси. Цей фактор відіграє важливу роль під час референдумів ЄС, виборів (до ЄП, наприклад) та інших питань політики ЄС. Однак, національний (суспільний) євроскептицизм не слід сприймати лише як прояв незадоволення політикою урядів. Він спричинений браком демократії на національному рівні та розвитком інтеграційних процесів. Крім того, певна група громадян ЄС демонструє принципову опозицію Європейській інтеграції (жорсткий євроскептицизм) чи низький рівень зацікавленості до політики ЄС, зокрема молодь (Євробарометри 55, 56, 57, 58) [75].

Загалом, з плином інтеграційних процесів, суспільну думку відносно ЄС можна класифікувати наступним чином: більшість, що підтримує уніфікацію Європи загалом, але не є досить інформованими, яким саме чином це відбудеться; переважна меншість, що не визначилися у своїй позиції; незначна меншість, що перебуває в принциповій опозиції.

Проте, при порівнянні позиції щодо інтеграції протягом попередніх десятиріч, показники референдумів періоду, що розглядається, значно змінилися. Спостерігається чітка тенденція зміни сприйняття інтеграційних процесів від принципової підтримки (протягом 1970-х – 1990-х) до поступового зниження чи повного протесту (протягом початку 2000-х рр.). Такі настрої є вираженням недовіри до ЄС, його інституцій, політики, що не можуть довести свою спроможність виправдати сподівання громадян ЄС щодо перспектив розширення та поглиблення ЄС, позиція щодо національної ідентичності, яку пов'язують з ростом повноважень органів ЄС та неспроможністю держав особисто впливати на процес вироблення рішень Євросоюзом. Розширення ЄС також провокує такі настрої через приєднання до ЄС нових держав, що стане причиною міграції та економічних проблем.

Джерела та література

1. European Navigator // www.ena.lu
2. Press Conference on Europe. Paris, 16 April 1998.
3. Нормативні документи. Європа без бар'єрів. <http://novisa.org.ua/ua/documents/>
4. Agenda 2000: for a Stronger and Wider Union: Document Drawn Up on the Basis of COM (97) 2000 final / EU, European Commission. – Luxembourg: EUR-OP, 1997. – 149 p.
5. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування. – К.: «Знання», 2009. – 751 с.
6. Ringer, Nils F. "The Santer Commission Resignation Crisis". (February 2003). <http://aei.pitt.edu/2919/156.pdf>
7. Committee of Independent Experts. First report on allegations regarding fraud, mismanagement and nepotism in the European Commission. 15 March, 1999// www.europarl.eu.int/experts/.
8. Kreppel A., Tsebelis G. Coalition formation in the European Parliament. *Comparative Political Studies* 32(8), 1999.
9. Kreppel A. Rules, ideology and coalition formation in the European Parliament: Past, present and future. European Parliament Research Group Working Paper 4. Brussels: European Parliament, 1999.
10. Hix S., Kreppel A., Noury A.G. The party system in the European Parliament: Collusive or competitive? *Journal of Common Market Studies* 41(2), 2003.
11. Westlake, M. (1994). A modern guide to the European Parliament. London: Pinter.
12. Hix S., Lord C. (1997). Political parties in the European Union. New York: St Martin's Press.
13. Hix, S. (1999). Dimensions and alignments in European Union politics: Cognitive constraints and partisan responses. *European Journal of Political Research* 35.
14. Marks, G. & Wilson, C. (2000). The past in the present: A cleavage theory of party positions on European integration. *British Journal of Political Science* 30.
15. European Parliament Election Facts [http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/000cdcd9d4/Turnout-\(1979-2009\).html](http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/000cdcd9d4/Turnout-(1979-2009).html)
16. Eurobarometer 54. <http://europa.eu>
17. Roger Buch, Kasper M. Hansen. The Danes and Europe: From EC 1972 to Euro 2000 – Election, Referendums and Attitudes. *Scandinavian Political Studies*, Vol.25. – No.1, 2002, pp.1-26.

18. Statistics Denmark (2000).
19. Kreppel A., Tsebelis G. Coalition formation in the European Parliament. *Comparative Political Studies* 32(8), 1999. – pp. 933–966.
20. Ringe Nils. Government-opposition dynamics in the European Union: The Santer Commission resignation crisis. *European Journal of Political Research* 44: 2005. - pp.671–696.
21. Sørensen Catharina. Danish Institute for International Studies. Public Euroscepticism: the diversity of Denmark, France and the United Kingdom. 17 p.
22. Кашкин С.Ю. Право Европейского Союза. – Москва: Юристъ, 2003. – 98 с.
23. Doyl Peter. Ireland and the Nice Treaty. Discussion Paper. Zentrum für Europäische Integrationsforschung Center for European Integration Studies. Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn. C115, 2002. – pp.1-16.
24. Sinnott Richard. Attitudes and Behaviour of the Irish Electorate in the Referendum on the Treaty of Nice. Report on Flash Eurobarometer Survey commissioned by the European Commission. 2001.
25. The Nice Treaty Results // www.ireland.com/focus/nice
26. Katz Peter. The Treaty of Nice and European Union Enlargement: the Political, Economic and Social Consequences of Ratifying the Treaty of Nice. *University of Pennsylvania Journal of International Economic Law*, 24. 2003, pp.255-262
27. Gilland K. Ireland Second Referendum on the Treaty of Nice. Opposing Europe Research Network. Referendum Briefing № 1. October 2002.
28. Harmsen R., Spiering M. Euroscepticism: party politics, national identity and European integration. Volume 1, Amsterdam ; New York : Rodopi, 2004. – 294 p.
29. National Declaration by Ireland on the Treaty of Nice. Ireland. 2002.
30. Harney Mary. Remarks by Tanaiste. Mary Harney, at a Meeting of the American Bar Association in the Law Society of Ireland.' Blackhall Place, Dublin on Friday 21 July 2000.
31. Craig D., Elliot M. The Great European Rip-Off. How the Corrupt, Wasteful EU is Taking Control of Our Lives. Random House Bookes, London, 2009. – 329 p.
32. Bury Hans Martin, Debate in the Bundestag, Die Welt, 25 February 2005.
33. Mahony Honor "Ratification problems loom over Convention", 31 May 2003. EUObserver.com
34. Hall Sarah "Giscard backs calls for referendum on EU constitution", The Guardian (London), 26 May 2003.
35. Spanish referendum results. www.europarl.es/constitution_2004
36. EOS Gallup Europe.
37. TNS-Demoscopia.
38. European Opinion Research Group. Flash Eurobarometer 168. European Constitution Post-Referendum survey in Spain. May 2005. Brussels: European Commission. <http://europa.eu>
39. Spanish minister for justice. Independent on Sunday, 27 February 2005
40. French referendum results. www.admi.net/jo/20050604
41. Dutch referendum results// www.kiesraad.nl/uk
42. Sorensen, C. Love me, love me not ... a typology of public Euroscepticism, EPERN Working Paper № 101, Sussex European Institute, 2008. – pp. 1-29.
43. Wall S. A Stranger in Europe: Britain and the EU from Thatcher to Blair, Oxford University Press, 2008. – 230p.
44. The Lisbon treaty analysis // www.ireland.com
45. Referendum on The Lisbon Treaty (Twenty-Eighth Amendment of the Constitution Bill 2008) 12-June-2008//www.referendum.ie/referendum/archive
46. Eurobarometer 69. June 2008. European Commission. <http://europa.eu>
47. Szczerbiak A., Taggart P. Opposing Europe: party systems and opposition in the Union, the Euro and Europeanisation, Sussex European Institute Working Paper 36, Sussex European Institute, 2000.
48. <http://ru.euronews.net/2009/05/06/treaty-clears-czech-hurdle/>
49. <http://ru.euronews.net/2009/06/02/lisbon-not-automatic-door-opener>
50. Deutscher Bundestag: Ergebnisse der namentlichen Abstimmungen. 11, 2006//www.bundestag.de/actuell/archib/.
51. www.heritage.org/research/europe/wm1840.cfm
52. Written Ministerial Statement by Jim Murphy MP confirming the UK's Ratification // www.publications.parliament.uk/pa/cm/cm200807
53. <http://petitions.pm.gov.uk/Abandon-Lisbon/>
54. Ирландия снова взялась за Лиссабонский договор 19.06.09 // www.MIGnews.com.ua
55. Wincott, D. "A Community of Law? 'European' Law and Judicial Politics: The Court of Justice and Beyond." *Government and Opposition* 35 (1), 2000. – pp.3-26.
56. Danish Referendum //www.eu-oplysningen.dk/euo_en/dkeu/referenda
57. Downs, W. `Election Report. Denmark's Referendum on the Euro: The Mouse that Roared ... Again', *West European Politics* 24(1), 2001. – pp.222-226.
58. Buch Roger, Hansen Kasper M.. The Danes and Europe: From EC 1972 to Euro 2000 –Election, Referdums and Attitudes. *Scandinavian Political Studies*, Vol.25 – No.1, 2002, pp. 1-26.
59. Swedish Social Democratic Party, Proposal by the Party Board to the Party Council, 28 October 2002.
60. Daller Martina. Images of Europe. Euro-scepticism in Sweden: The Swedish welfare state in the European Union. January 5th, 2004. – pp.1-17.
61. European Opinion Research Group. Standard Eurobarometer 70/Autumn 2008. First Results. Pp. 1-87. Brussels: European Commission. <http://europa.eu>
62. The Euro. YouGov Survey Results. <http://www.YouGov.com>.
63. www.publications.parliament.uk
64. Qualitative Study on the Preparation of Citizens for the Changeover to the Euro. European Commission. Directorate-General for Health and Consumer. OPTEM. July 2001, pp.1-13

65. McLaren L. 'Public support for the European Union: cost/benefit analysis or perceived cultural threat?' The Journal of Politics 64, 2002.- pp.551–566.
66. McLaren L. «Explaining Mass-Level Euroscepticism: Identity, Interests and Institutional Distrust», Acta Politica 42, 2007. - pp.233-251.
67. Kritzinger Sylvia. 'The influence of the nation-state on individual support for the European Union'. European Union Politics 4 (2): 2003. – pp. 219-241.
68. Eurobarometer 55. <http://europa.eu>
69. Eurobarometer 61. <http://europa.eu>
70. European Opinion Research Group. Flash Eurobarometer 162. Brussels: European Commission. <http://europa.eu>
71. Lubbers, M. «Regarding the Dutch «Nee» to the European Constitution. A test of the identity? Utilitarian and political approaches to voting «No»», European Union Politics 9 (1), 2008. – pp. 59-86.
72. Kennedy, F. and Sinnot, R. 'Irish Public Opinion toward European Integration', Irish Political Studies 22 (1), 2007. – pp. 61-80.
73. Ware Alan. Political Parties and Party Systems. Oxford University Press, 1996.
74. Lindberg, Leon N., and Stuart A. Europe's Would-be Polity: Patterns of Change in The European Community. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall. 1970.
75. <http://europa.eu>

Нечаяк І.А. «Евроскептицизм» в контексте углубления европейской интеграции и внутреннего реформирования в начале XXI века

Характерной особенностью истории Европейского Союза (ЕС) конца XX начала XXI века стало динамичное расширение Содружества за счет стран Восточной и Центральной Европы. Это явление не было новым для ЕС, однако в новых условиях постбиполярного мира стало количественно и качественно беспрецедентным и требовало проведения внутренних реформ ЕС, учреждения новых органов и разработки новой нормативно-правовой базы. Результат таких инноваций стал причиной роста евроскептицизма в страх-кандидатах и члены ЕС.

Ключевые слова: евроинтеграция, евроскептицизм, институты ЕС, Европейская Комиссия, Европейский Парламент.

Nechayuk I.O. «Euroscepticism» in the context of European integration intensification and institutional reforms in the end of the twentieth beginning of the twenty first

The dynamic enlargement of the Community at the expense of the states of East and Central Europe became the feature of the European Union (EU) history in the end of XX and the beginning of XXI century. This fact was not new for the EU though in the conditions of the bipolar world it has become qualitatively and quantitatively unprecedented therefore it necessitated EU institutional reforms and elaboration of the new legislation. Such innovations have caused the rise of euroscepticism in the EU candidate and member states.

Keywords: European integration, euroscepticism, EU institutions, European Commission, European Parliament.